

УДК 37.03 (14.07.03)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/38-1-32>

Інна КИРИЧОК,

orcid.org/0000-0002-8376-9688

*доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) inn29757890@yandex.ru*

Діана ЧЕТВЕРОВА,

orcid.org/0000-0002-1529-4959

*студентка магістратури
факультету психології та соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) dianachetverova@ukr.net*

Ірина ТОНКОНОГ,

orcid.org/0000-0001-8488-8526

*доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету
(Київ, Україна) 197118@ukr.net*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КОМІЧНИХ ЖАНРІВ

Предмет дослідження авторів статті – формування соціальної компетенції в молодших школярів на уроках літературного читання в роботі над творами гумористичних жанрів літератури. Автори обґрунтували педагогічні умови формування соціальної компетенції учнів на уроках читання під час вивчення комічних текстів: упровадження системи поетапного розподілу й організації навчального матеріалу: 1) створення умов для протікання первинних відчуттів, що передбачають попередню підготовку та настрій учнів на сприйняття матеріалу; 2) організацію сприйняття досліджуваного матеріалу; 3) наочний супровід навчального матеріалу; 4) проведення самостійних робіт; 5) врахування формування у свідомості учнів необхідних соціальних уявлень; 6) організацію повторення вивченого матеріалу; 7) рефлексію формування уявлень; використання методів навчання, які сприяють виявленню та формуванню соціальної компетенції учнів залежно від їхніх особистих схильностей та інтересів; розвиток соціальної активності; використання сучасних педагогічних технологій: проєктні, ігрові, дискусія, колективно-творча діяльність, інформаційно-комунікаційні технології, евристична та сократична бесіда; методи прикладу, пояснення, аудіювання, педагогічний коучинг, повідомлення, вправи, створення моральних ситуацій вибору, моделювання, проблемна ситуація, зіставлення комічних творів різних письменників або комічних і некомічних творів, схожих за тематикою, інсценування, створення гіпотетичної ситуації, лінгвістичний експеримент, пов'язаний із промовою персонажів, мовні ігри, рольова гра, словесне малювання, створення лімериків і пародій, проведення конференцій; суб'єкт-суб'єктна основа діалогічної взаємодії, яка забезпечується системою класного та позакласного читання та включенням учнів в особистісно-орієнтовані ситуації під час аналізу комічних творів.

Ключові слова: літературне читання, учні початкової школи, комічні жанри літератури, соціальна компетенція.

Inna KYRYCHOK,

orcid.org/0000-0002-8376-9688

*Associate Professor at the Department of Pedagogy, Primary Education and Educational Management
Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) inn29757890@yandex.ru*

Diana CHETVEROVA,

orcid.org/0000-0002-1529-4959

*Master's Student at the Faculty of Psychology and Social Work
Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) dianachetverova@ukr.net*

Iryna TONKONOG,

orcid.org/0000-0001-8488-8526

*Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics
(Kyiv, Ukraine) 197118@ukr.net*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN AT LESSONS OF LITERARY READING AT STUDYING OF COMIC GENRES

The subject of the authors' research is the formation of social competence in junior schoolchildren in literary reading lessons in work on works of humorous genres of literature. The authors substantiate the pedagogical conditions of the formation of students' social competence in reading lessons while studying comic texts: introduction of a system of gradual distribution and organization of educational material: 1) creation of conditions for primary sensations, which include the preliminary preparation and mood of students for the perception of the material; 2) the organization of the perception of the studied material; 3) visual support of educational material; 4) conducting independent work; 5) taking into account the formation in the minds of students of the necessary social ideas; 6) organization of repetition of the studied material; 7) reflection on the formation of ideas, the use of teaching methods that contribute to the identification and formation of social competence of students depending on their personal aptitudes and interests; development of social activity; use of modern pedagogical technologies: project, game, discussion, collective and creative activity, information and communication technologies, heuristic and Socratic conversation; methods of example, explanation, listening, pedagogical coaching, messages, exercises, creating moral situations of choice, modeling, problematic situation, comparing comic works of different writers or comic and non-comic works, similar in subject matter; staging, creating hypothetical situation, linguistic experiment involving the speech of characters, language games, role-playing games, word drawing, creating limericks and parodies, holding conferences; subject-the subjective basis of dialogic interaction, which is provided by the system of classroom and extracurricular reading and inclusion of students in personality-oriented situations during the analysis of comic works.

Key words: literary reading, elementary school students, comic genres of literature, social competence.

Постановка проблеми. Напружена ситуація в сучасному українському суспільстві (війна на Сході, криза духовності, пов'язана з безгрошів'ям сім'ї, нівелювання інституту сім'ї та ін.) загострює проблему формування соціальної компетентності кожного громадянина й особливо учня молодшого шкільного віку. Провідна роль у процесі формування ціннісного ставлення до світу, себе та інших людей належить загальноосвітній школі. Перш за все тому, що саме школа є ключовим елементом інтеграційного, соціокультурного, загальнонаціонального простору духовно-морального розвитку особистості громадянина України.

Формування соціальної компетенції у молодших школярів згідно з Держстандартом початкової освіти (Держстандарт початкової освіти: 2020) є одним з найбільш актуальних завдань сучасної початкової ланки освіти НУШ, оскільки ця компетенція визначає успішність у їх повсякденному житті, стимулюватиме їхні інтеграційні процеси, дозволяючи не тільки адаптуватися, але й активно впливати на життєві події, засвоювати певні соціальні позиції, змінювати навколишню дійсність і самого себе.

Цілеспрямована робота вчителя у побудові ефективних поведінкових стратегій молодших школярів повинна стати одним із найважливіших напрямів його діяльності в початковій школі. Особливо важливим у цьому аспекті постає курс літературного читання, який «відкриває» секрети літератури, спосіб створення комічного, вчить школярів бачити його, упізнавати в інших текстах, щоб усвідомлено використовувати в мовленні та своїй творчості.

Аналіз досліджень. Питання соціальної компетентності та компетенції вивчали зарубіжні та вітчизняні дослідники: Н. Калініна (Калініна, 2001), В. Коваленко (Коваленко, 2017), І. Ніколаеску (Ніколаеску, 2014), В. Тернопільська (Тернопільська, 2015), Т. Кузьміч (Кузьміч, 2014), В. Шахрай

(Шахрай, 2016), О. Позднякова (Позднякова, 2016), О. Флярковська (Флярковська, 2019) та ін.

Найбільш цінними для нашої роботи виявилися дослідження І. Ніколаеску (Ніколаеску, 2014), де проаналізовано формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл в умовах нових Державних освітніх стандартів; В. Коваленко (Коваленко, 2017), у якому розкрито проблему формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; І. Зарубінської (Зарубінська, 2011), де здійснено аналіз формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю; В. Шахрай (Шахрай, 2016), у якому розкрито теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва та ін.

Узагальнюючи теоретичний і практичний доробок у галузі формування соціальної компетентності молодших школярів, слід зазначити, що недостатньо розробленими залишаються питання підготовки педагогічних працівників до використання гумористичних творів на уроках читання у формуванні соціальної компетентності молодших школярів.

Отже, об'єктивна необхідність розв'язання проблеми ефективного використання вчителем гумористичних творів на уроці читання в системі літературної освіти для формування соціальної компетенції молодших школярів, з одного боку, і відсутність дослідження, де б цілісно розглядалась ця проблема, з другого, зумовили вибір теми дослідження.

Мета статті – науково обґрунтувати педагогічні умови формування соціальної компетенції молодших школярів на уроках літературного читання під час вивчення комічних жанрів.

Виклад основного матеріалу. Важливим завданням в процесі формування соціальної компетенції у молодших школярів стає створення

необхідних умов, які забезпечують освоєння і прийняття учнями суспільних цінностей та ідеалів, розвиток форм і способів соціальної поведінки.

І. Ніколаеску переконаний, що навчальний процес у початковій школі повинен спрямовуватися на формування соціальної компетенції учнів. Освітній процес повинен вибудовуватися з урахуванням створення умов, які забезпечують розвиток інтересу до пізнавальної діяльності, формування досвіду практичної та творчої діяльності, поєднання теоретичного та практичного компонента освіти, контекстне навчання за допомогою використання педагогічних технологій предметного та соціального змісту життя дитини, ціннісного ставлення до оточуючого середовища (Ніколаеску, 2014: 8).

Для формування соціальної компетентності необхідно:

1) переглянути погляди на можливості кожної дитини, бо всі учні можуть стати компетентними, зробивши свій вибір на найширшому спектрі занять; відповідно педагогу потрібно навчитися бачити кожну дитину з точки зору наявності у неї унікального набору якостей, важливих для успіху в тій чи іншій спеціальній галузі;

2) переформулювати мету освіти, оскільки на перший план повинно виходити завдання розвитку особистості за допомогою індивідуалізації навчання;

3) змінити методи навчання, які повинні сприяти виявленню та формуванню компетенції учнів в залежності від їх особистих схильностей та інтересів;

4) відмовитися від традиційних процедур оцінювання учнів;

5) організувати соціально значущу діяльність на основі вільного вибору школяра;

6) розвивати соціальну активність (Ніколаеску, 2014: 9–15).

Формуванню соціальної компетенції в учнів сприяє так само і використання сучасних педагогічних технологій:

– проєктні технології (створення умов, при яких школярі самостійно здобувають знання з різних джерел, вчать ними користуватися, набувають комунікативні вміння, розвивають дослідницькі вміння і системне мислення);

– ігрові технології (моделювання ситуацій, оволодіння досвідом діяльності, схожим з тим, який школярі отримали б в дійсності);

– дискусія (розвиток критичного мислення, формування комунікативної і дискусійної культури учнів, стимулювання ініціативи, розвиток рефлексивного мислення);

– колективно-творча діяльність (розвиток організаторських, лідерських якостей дітей, вміння взаємодіяти в групі);

– інформаційно-комунікаційні технології (формування умінь працювати з інформацією, розвиток комунікативних здібностей учнів);

– соціальне проєктування (включення в активну діяльність, розвиток комунікативних, організаторських, творчих здібностей, прийняття загальнолюдських цінностей, уміння працювати в команді) (Ніколаеску, 2014: 9-15).

Соціальна компетенція визначає коло повноважень, відносячи його до соціальної сфери, а саме до суспільства, поведінки і взаємодії в ньому.

За такого розуміння компетенції ясно, що вона може формуватися тільки за умов глибокої особистісної зацікавленості учнів в даному виді діяльності. Тому якщо педагог хоче в якості освітнього результату мати компетенцію учнів, він повинен не примушувати, а мотивувати їх до виконання тієї чи іншої діяльності (Ніколаеску, 2014: 16).

Кожне заняття з читання повинно служити підвищенню активності учнів як суб'єкта навчання; давати можливість творчої співпраці між педагогом та учнями; створювати обстановку, в якій відсутнє зовнішнє оцінювання; орієнтувати діяльність учнів на успіх; передбачати варіативність форм організації освітнього процесу, засобів і умов діяльності; відображати загальнолюдські цінності при вивченні творів комічних жанрів.

Під час створення системи роботи з формування соціальної компетенції при вивченні комічних жанрів ми спиралися на дослідження даної естетичної категорії в філософії, естетиці (М. Бахтін, М. Каган, Д. Лихачов, А. Николокін, Г. Поспелов, В. Пропп, В. Тюпа та ін.); монографії, присвячені питанням формування теоретичних уявлень комічного на уроці літератури, зокрема, розгляду методів і прийомів роботи, які використовуються при формуванні уявлень учнів про комічні жанри (О. Богданова (Богданова, 2008), В. Маранцман (Маранцман, 1975), Т. Фірсова (Фірсова, 2018) та ін.).

Ці дослідження дали нам змогу визначити психолого-педагогічні основи роботи з формування соціальної компетенції під час вивчення комічних жанрів:

1. Комічні твори вивчаються у початковій школі упродовж чотирьох років.

2. Комічні твори представлені в шкільних підручниках текстами різних авторів і жанрів (байка, казка, оповідання, повість, вірш, гумореска, акровірш) як правило, один автор – одним (рідше двома) твором (наприклад, – акровіршем, байкою Л. Глібова).

3. Коло теоретико-літературних термінів, пов'язаних із комічним, не зовсім достатнє для формування уявлення про нього. Однак, як правило, освоєння домінант комічного відбувається на матеріалі творів різних жанрів і письменників, що не дозволяє учневі побачити їх роль у декількох творах одного жанру і автора, осягнути їх як особливість індивідуального стилю.

Під час формування соціальної компетенції учнів важливою є сама система поетапного розподілу і організації навчального матеріалу: 1) створення умов для протікання первинних відчуттів, що включають попередню підготовку і настрої учнів на сприйняття матеріалу; 2) організація сприйняття досліджуваного матеріалу; 3) наочний супровід навчального матеріалу; 4) проведення самостійних проведення самостійних усних і письмових робіт; 5) врахування формування у свідомості учнів необхідних уявлень; 6) організація повторення вивченого матеріалу; 7) рефлексія формування уявлень (Богданова, 2008).

Найважливішими етапами в процесі формування уявлень є їх закріплення в свідомості учнів з подальшим узагальненням і систематизацією засвоєного (тут правомірно звернення до рецепції як основи узагальнення уявлень про комічне на завершальному етапі), опора на відомий матеріал при поясненні нового, розширення теоретико-літературознавчої бази школярів, активізація та оптимізація процесу формування уявлень про комічні жанри. Ми враховуємо також загальний напрям даної роботи, який полягає у русі від сприйняття особливостей комічного твору до усвідомленого розуміння його ідейно-художньої спрямованості.

Пропонований нами підхід є результатом аналізу наявного рівня підготовки учнів, організації системи роботи, використання узагальнених в історії методики методів і прийомів викладання комічних творів у початковій школі та визначено психолого-віковими особливостями молодших школярів. Його особливість полягає в тому, що він ґрунтується на матеріалі творчості одного письменника, жанру і проводиться у взаємозв'язку класного та позакласного читання.

Поєднання філологічного (уточнення кола теоретико-літературних понять, їх адаптування для учнів початкової школи) і методичного (обґрунтування етапів і системи роботи, використання дидактичних засобів) аспектів впливає на досягнення поставлених цілей. Їх функціональна єдність визначає удосконалення викладання комічних творів у початковій школі, яке має своєю кінцевою метою сформовану соціальну компетенцію учня та його духовне становлення.

Ми вважаємо, що формування соціальної компетенції під час вивчення комічних жанрів на уроках читання має проходити кількома етапами.

1-й етап (початковий, 2 клас). Мета – підготувати учнів до сприйняття комічного жанру, ознайомити з його особливостями; створити настрої на сприйняття комічних творів; пробудити інтерес до них; розширити теоретико-літературну базу завдяки введенню таких понять, як гумор, прийоми створення смішного, образи персонажів, їх поведінка в конкретній ситуації, мовна характеристика персонажів.

Формування уявлень про ці домінанти пропонуємо здійснювати на уроках 1) вивчення програмових творів літератури (наприклад, байок Л. Глібова «Коник-стрибунець», «Чиж та голуб», «Лисиця й виноград», «Зозуля та півень»); 3) на уроках позакласного читання (вони присвячені вивченню будь-якого аспекту комічного), наприклад, вивчення віршів Г. Бойка, А. М'ястківського, А. Качана, А. Костецького, Є. Дударя, П. Глазового, М. Сингаївського, у яких учні на основі отриманих знань про комічне самостійно повинні визначити способи створення смішного.

2-й етап. Здійснюється поглиблення теоретико-літературних знань учнів, спрямоване на створення більш повного уявлення про комічні жанри. У 3-му класі розширюється уявлення учнів про гумористичний твір, комічну ситуацію, комічні персонажі, про елементи сюжету в творі, засоби створення комічного (портрет, мова героїв, прізвище героїв). Дається уявлення, наприклад, у байці про алегорію (без назви терміна), про несподіваний фінал, позицію автора. Освоєння цих понять стає ефективним при вивченні на уроках читання оповідань М. Носова «Мишкова каша», Г. Бойка «Отакий у мене ніс» на уроках позакласного читання під час вивчення творів В. Нестайка «В Країні Сонячних Зайчиків» у зіставленні з творами М. Носова «Пригоди Незнайки і його товаришів». Доцільними також будуть уроки позакласного читання вивчення творчості В. Шаройка, зокрема його жартівливих віршів про школу: «Дозволив», «На уроці мови», «Виправити плутанину», «Про Маринку», «Скільки треба «Н», «Довгі пошуки», «Шкідники та охоронці», «Де поділися Карпати», «Хитрий щоденник» та ін.

Пропонуємо розглядати ці домінанти також під час вивчення Е. Ліра та його лимериків на уроці позакласного читання. Під час уроку варто провести сократівську бесіду на тему «Що таке лимерик?» та дати школярам завдання у групах виготовити пам'ятку «Як створити лимерик?». Таким чином в учнів формується уявлення про такі скла-

дові комічного, як пародія та лімерик на літературні жанри, перебільшення. На наступному уроці читання школярі під час демократичної бесіди з учнями на тему «Що таке пародія? Як автор у ній може висміювати соціальні проблеми?» ознайомлюються глибше з гумористичними жанрами та їх роллю у формуванні соціальних якостей особистості. Учні під час виконання проекту власного лімерика, смішної історії або пародії демонструють свої читацькі та соціально-комунікативні знання та уміння: знання соціальних явищ та процесів, впливу літературних жанрів на розвиток цих процесів, знання необхідних соціальних якостей для людини; уміння злагоджено працювати в команді, аргументувати свою точку зору тощо.

3-й етап (4-й клас). Передбачається узагальнення і систематизація вивченого, розширюється уявлення про тему, проблематику, сюжет комічного твору, а також збагачуються уявлення дітей про комічне на основі знайомства з рецепцією творів письменників ХХ ст. в сучасній літературі, що дозволяє глибше розкрити сатиричну спрямованість творів Н. Гербіш, М. Вітлер, Т. Майданович, Н. Деменкової, В. Шаройка (за підручником О. Савченко) та ін.

Отже, під час запропонованого підходу формування соціальної компетенції учнів при вивченні комічних творів здійснюється на кожному етапі в єдності класного та позакласного читання. Ступінь і рівень розгляду пропонованого матеріалу поетапно ускладнюються від 2-го до 4-го класу: від першого знайомства з комічним до подальшого поглиблення і розгляду окремих складових цього поняття.

Саме тому першою умовою формування соціальної компетенції молодших школярів на уроках читання при вивченні комічних жанрів ми вважаємо систему поетапного розподілу і організації навчального матеріалу: 1) створення умов для протікання первинних відчуттів, що включають попередню підготовку і настрої учнів на сприйняття матеріалу; 2) організація сприйняття досліджуваного матеріалу; 3) наочний супровід навчального матеріалу; 4) проведення самостійних робіт; 5) врахування формування в свідомості учнів необхідних уявлень; 6) організація повторення вивченого матеріалу; 7) рефлексія формування уявлень.

Другою умовою формування соціальної компетенції молодших школярів на уроках читання при вивченні комічних жанрів є використання методів навчання, які повинні сприяти виявленню та формуванню соціальної компетенції учнів залежно від їхніх особистих схильностей та інтересів; розвиток соціальної активності; використання сучас-

них педагогічних технологій: проєктні, ігрові, дискусія, інформаційно-комунікаційні технології, евристична бесіда; методи пояснення, аудіювання, педагогічний коучинг, сократична, класична, демократична бесіда, дискусія, вправи, приклад.

Методи організації соціальної діяльності молодших школярів визначаються специфікою цієї діяльності.

Ефективними під час формування соціальної компетенції у процесі вивчення комічних жанрів ми вважаємо форми роботи, пов'язані з читанням, аналізом і інтерпретацією художнього тексту комічного характеру, розвитком усного та писемного мовлення: зіставлення комічних творів різних письменників або комічних і некомічних творів, подібних за тематикою; інсценування; створення гіпотетичної ситуації; лінгвістичний експеримент, пов'язаний з промовою персонажів; мовні ігри, рольова гра, словесне малювання, створення лімериків і пародій, створення проблемних ситуацій, створення проєктів, проведення конференцій та ін. Методичне оформлення системи роботи з формування уявлень про комічні жанри також вимагає визначення ефективних форм організації класного і позакласного читання (урок-дослідження, урок-рольова гра, урок-проєкт, дискусія, урок-учнівська конференція, конкурс пародистів та ін.).

Доцільними є такі типи завдань, що дозволяють організувати дослідницьку і творчу діяльність учнів при аналізі та інтерпретації комічних творів (Фірсова, 2018: 98–105):

1) підготовчі, призначені для відновлення опорних знань і підготовки до вивчення нового матеріалу (Які гумористичні оповідання ви читали на уроках читання або самостійно? Які твори гумористичні вам відомі? та ін.);

2) діагностичні, які застосовуються для визначення рівня знань з певної проблеми (Які комічні твори письменника ви могли б порекомендувати своїм однокласникам? Як ви поясните своїм однокласникам алегоричний зміст байок Л. Глібова? Зробіть це на прикладі двох байок);

3) навчальні, що формують різні прийоми роботи з художнім і навчальним текстом (Складіть кластери на тему «Гумористичні жанри», «Гумор та сатира» та ін.);

4) творчі, що передбачають перетворення художнього і навчального тексту (Доповніть розповідь про Г. Бойка-гумориста відомостями з довідкової літератури. Створіть власний гумористичний твір, смішну історію з життя);

5) рефлексивні, спрямовані на осмислення діяльності з освоєння вивченого (Створіть висловлювання «Мої очікування при зверненні

до гумористичного (сатиричного) твору», «Які гумористичні жанри мені найбільше подобаються?», «Які письменники-гумористи мені більше до вподоби?» та ін.

Окрім того, оптимальними методами формування компонентів соціальної компетенції молодших школярів є розповідь учителя, пояснення, аудіювання, сократична бесіда.

Під час формування соціальної компетенції доцільними є методи емоційного зараження, переконання, педагогічний коучинг, диспут, дискусія, евристична бесіда, демократична бесіда.

За допомогою вправ, типових задач, моделювання, використання різних ситуацій, в яких учню потрібно здійснити вибір та його обґрунтувати, конструювання опосередкованого повідомлення, проблемної ситуації формується вміння взаємодіяти різними способами у команді (Фірсова, 2018: 105).

Вирішуючи задачу формування соціальних умінь та навичок, використовують дискусію, повідомлення, проектну діяльність, створення лімериків і пародій, створення проблемних ситуацій (Фірсова, 2018: 105).

Рідше вчителі реалізують методи, спрямовані на підвищення мотивації соціальної компетенції (мотивів, цілей і цінностей соціальної взаємодії). Саме тому зупинімося на них докладніше.

Метод емоційного зараження під час читання та аналізу комічних жанрів літератури – це метод передачі позитивних емоцій від вчителя до учня. Емоції передаються через слово, інтонацію, міміку, жести, погляд, наочні зображення, короткі письмові тексти і немовні звуки. Так, прямий, відкритий погляд, енергійне емоційне мовлення, доброзичливі інтонації в обговоренні спірних питань під час прочитання твору створюють позитивний емоційний фон переконання. Емоційне зараження формує певний настрій, тим більше він буде позитивним при читанні комічних творів (Фірсова, 2018: 106).

У процесі формування соціальної компетенції молодших школярів нерідко виникає необхідність використання переконуючого впливу не тільки прямого, але й зворотної спрямованості, коли акцентуються недоліки використання того чи іншого засобу комунікації, протиріччя між метою впливу і способом її досягнення. Наприклад, якщо потрібно довести неприйнятність мети, способу, то учитель використовує тактику «доказу від протилежного» (Фірсова, 2018: 106).

Метод переконання – метод педагогічного впливу, при якому педагог звертається до свідомості, почуттів і досвіду дітей з метою форму-

вання у них мотивів і ціннісного ставлення до автора, книги, героя (Фірсова, 2018: 106).

Переконання може виступати як доказ, як навіювання або як їх комбінація. Якщо мета вчителя – переконати учня в істинності якогось положення, то він звертається до розуму дитини, вибудовує логічно бездоганний ланцюжок аргументів, що і буде доказом. Якщо ж мета класовода – сформулювати ціннісне ставлення до соціальної взаємодії або до учасників взаємодії, то необхідно звернутися до почуттів учня. У цьому випадку переконання виступає як навіювання. Досить часто педагог звертається одночасно і до розуму, і до почуттів дитини (Фірсова, 2018: 106).

Метод навіювання (сугестія) під час вивчення комічних жанрів – спосіб вербального і невербального емоційно забарвленого впливу на аудиторію з метою створення у молодших школярів певного емоційного стану або спонукання до дії. Оскільки комічні жанри літератури мають у своєму арсеналі комізм, то це ще більше сприятиме соціальним контактам учнів – їх прагненню поділитися враженнями та емоціями з однолітками про прочитане, разом посміятися, прийняти соціальні норми й правила, які обстоює автор твору; розвинути особистісні якості: працьовитість, сумлінність, дисциплінованість, емпатію, чесність (Фірсова, 2018: 108).

Метод педагогічного коучингу – метод створення (за допомогою бесіди і цілеспрямованої поведінки) середовища, яке полегшує рух молодших школярів до мотивації, сприяє формуванню і досягненню цілей соціальної взаємодії так, щоб цей процес приносив задоволення. Завдання педагогічного коучингу – концентрація молодших школярів на майбутніх можливостях, а не на минулих помилках (Фірсова, 2018: 108).

Аргументовано захищати свої погляди, переконувати в них інших людей цивілізованими способами під час аналізу комічних жанрів літератури вчить диспут. Диспут – зіткнення думок з метою формування відносин, суджень, оцінок. Водночас вимагає мужності відмовитися від хибної точки зору, витримки не відступати від етичних норм і вимог, що свідчить про наявність навичок соціальної компетенції учнів (Фірсова, 2018: 108).

Дискусія – це метод навчання, який ґрунтується на обміні поглядами з певної проблеми. Дискусія – рівноправне обговорення вчителями та учнями цілей, способів, засобів комунікації. Вона виникає під час прочитання творів, коли перед учнями стоїть питання, на яке немає єдиної відповіді. Результатом дискусії може бути спільна угода, краще розуміння, новий погляд на проблему,

спільне рішення. Водночас у дитини формується здатність прилаштовуватися до групових вимог, не втрачаючи власного обличчя; школярі вчаться орієнтуватися у своїх правах та обов'язках як членів суспільства; розширюють уявлення про рівень розвитку у себе соціальних якостей; поглиблюють знання про способи взаємодії людей в суспільстві [там само]. Прикладом може бути вдало проведена дискусія «Незнайка-позитивний чи негативний герой?» за твором М. Носова «Пригоди Незнайка та його друзів» та ін.

У дослідженні лінгвістичний експеримент розглядаємо як методичний прийом, що ґрунтується на порівнянні синонімічних мовних засобів за їх емоційним забарвленням, експресивністю, стилістичною вмотивованістю, виборі й обґрунтуванні найдоцільнішого варіанта для певного контексту (Фірсова, 2018: 112).

Зміст курсу «Літературне читання», форми організації навчального процесу відносяться до педагогічних засобів формування соціальної компетенції молодших школярів.

Учитель повинен використовувати ефективні педагогічні засоби для формування соціальної компетенції молодших школярів, як в урочній, так і позаурочній діяльності.

Педагогічним засобом формування соціальної компетенції молодших школярів є і методи навчання, використовувані вчителями на уроках читання.

Третьою умовою формування соціальної компетенції молодших школярів на уроках читання є суб'єкт – суб'єктна основа діалогічної взаємодії, яка забезпечується системою класного та позакласного читання з включенням учнів у особистісно-орієнтовані ситуації під час аналізу комічних творів.

У результаті суб'єкт-суб'єктної діалогічної взаємодії в освітньому процесі під час аналізу комічних жанрів літератури в учнів формується здатність до співпраці в колективній діяльності, здатність встановлювати горизонтальні та вертикальні контакти, вирішувати конфлікти, приймати рішення, керувати собою, виділяти проблеми, ухвалювати рішення у критичних ситуаціях. Цьому сприяє групова та парна робота.

Суб'єкт-суб'єктна основа діалогічної взаємодії під час аналізу комічних жанрів літератури передбачає урахування зростаючої активності самої особистості. До того ж системними стають не лише знання з літератури, а й формується мотиваційно-ціннісна, морально-практична та інтелектуально-пізнавальна сфери особистості, які виключно лише в своїй єдності надають їй позитивний, творчий характер. Водночас дитині нада-

ється максимальна свобода вибору форм і засобів самореалізації за провідної ролі відносин творчої співпраці між дітьми і учителем, яка передбачає взаємну повагу до переваг обох сторін. Проблема свободи – це перш за все свобода особистісної самореалізації у різних видах діяльності. До того ж важливим предметом педагогічної уваги має стати ставлення дитини до самої себе. Окрім того, важливим стає посилення мотивації до творчості у групах та парах і пізнання за рахунок різноманітної різнобічної творчої діяльності, яку організує класовод разом з учнями (Богданова, 2008: 52).

Формування позитивного ставлення до навчання, пізнання, творчості – головна умова подальшої безперервної самоосвіти людини. Але творця можна створити лише за допомогою вправи в творчості.

Сформулюємо тепер принципи організації навчання під час вивчення гумористичних творів на уроках читання за суб'єкт-суб'єктної основи діалогічної взаємодії (Богданова, 2008: 52):

– Принцип орієнтації на потреби та інтереси учнів.

– Принцип опори педагога на особистісні досягнення учнів. Це є умовою гуманізації освітнього процесу.

– Принцип можливості здійснення самореалізації. Самореалізація – це особливий вид вищих потреб. Є об'єктивна залежність успішності освітнього процесу від того, наскільки в ході цього процесу виявляються і актуалізуються природні мотиви самореалізації особистості (Богданова, 2008: 52).

– Принцип взаємозв'язку класного і позакласного читання творів гумористичного характеру. Водночас відбувається використання на уроках досвіду школярів, який вони здобули під час позакласного читання; у зміст роботи з позакласного читання мають бути включені твори сучасних українських та зарубіжних авторів, така діяльність має бути структурованою та значущою для учнів (Фірсова, 2018: 22).

– Принцип рівноправної взаємодії суб'єктів освіти. Суть цього принципу в тому, що лише спільними зусиллями вчителя, батьків, товаришів можна створити для дитини умови успіху, допомогти набутти впевненості в собі.

– Принцип урахування реальних можливостей і засобів позакласного читання (Фірсова, 2018: 22).

Під час включення дитини в освітню діяльність, яка організована на суб'єкт-суб'єктній основі діалогічної взаємодії під час аналізу комічних жанрів літератури, з'являються такі закономірності:

1. Зростає активність особистості. Підвищенню соціальної активності індивіда сприяє засвоєння таких компонентів літератури як досвід творчої діяльності і досвід емоційно-ціннісних відносин. Під час читання та аналізу творів діти якомога більше дізнаються про соціальні процеси в суспільстві, про які йдеться у творі, героя, його особистісні та соціальні цінності. Уроки як класного так і позакласного читання повинні спрямовуватись на становлення адекватної самооцінки дитини; констатуючи наявність реальних, оцінених оточенням досягнень, допомагати школярам повірити в свої пізнавальні можливості, тим самим сприяти підвищенню пізнавальної активності (Фірсова, 2018: 23).

2. У школярів формується творчий стиль життєдіяльності. Цьому сприяє визнання безумовної цінності індивіда; створення обстановки, в якій відсутнє зовнішнє оцінювання; розуміння і співпереживання; повна свобода символічного вираження (Фірсова, 2018: 23).

3. Учнем усвідомлюється і реалізується потреба в самоосвіті й самовихованні, в самоорганізації. Орієнтація творів комічних жанрів на досягнення учнів, на створення «поля» для самоствердження в особистісно значущому оточенні сприяє тому, що задоволення частковими досягненнями переростає в потребу постійного самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти.

4. Більш ефективно проходить процес становлення адекватної самооцінки себе і своїх успіхів у навчанні. Правильне, адекватне ставлення до себе, до своїх можливостей має вирішальний вплив для нормального психічного стану людини. Уроки позакласного читання надають дитині право обирати тексти творів, під час читання яких вона може відпочивати, розважатись, знімати зайву напругу. У такій діяльності учень позбавлений страху отримати погану оцінку, зазнати поразки, що, природно, формує позитивну самооцінку (Фірсова, 2018: 23).

5. Найефективніше здійснюється соціалізація особистості. Навчання, яке організоване за принципом співпраці, надає учням нове широке коло спілкування і можливість самоствердження

в найближчому соціальному оточенні; допомагає їм виробити деякі найнеобхідніші соціальні навички: співпраці, терпимості, подолання важких ситуацій; сприяє освоєнню підростаючим поколінням мистецтва життєвої самоорганізації.

Така система роботи з учнями на уроках читання під час вивчення гумористичних творів є прикладом комплексного підходу до формування соціальної компетенції.

Висновки. Формування соціальної компетенції молодших школярів на уроках читання при вивченні комічних жанрів буде ефективним, якщо:

- упровадити систему поетапного розподілу і організації навчального матеріалу, яка передбачає: 1) створення умов для протікання первинних відчуттів, що включають попередню підготовку і настрої учнів на сприйняття матеріалу; 2) організацію сприйняття досліджуваного матеріалу; 3) наочний супровід навчального матеріалу; 4) проведення самостійних робіт; 5) врахування формування в свідомості учнів необхідних соціальних уявлень; 6) організацію повторення вивченого матеріалу; 7) рефлексію формування уявлень;

- використовувати методи навчання, які сприяють виявленню та формуванню соціальної компетенції учнів залежно від їх особистих схильностей та інтересів; розвивати соціальну активність; використовувати сучасні педагогічні технології: проєктні, ігрові, дискусію, колективно-творчу діяльність, інформаційно-комунікаційні технології, евристична та сократична бесіда; методи прикладу, пояснення, аудіювання, педагогічний коучинг, повідомлення, вправи, створення моральних ситуацій вибору, моделювання, проблемна ситуація, зіставлення комічних творів різних письменників або комічних і некомічних творів, подібних за тематикою; інсценування; створення гіпотетичної ситуації; лінгвістичний експеримент, пов'язаний із промовою персонажів; рольова гра, словесне малювання, створення лимериків і пародій;

- існуватиме суб'єкт-суб'єктна основа діалогічної взаємодії, яка забезпечується системою класного та позакласного читання та включенням учнів у особистісно-орієнтовані ситуації під час аналізу комічних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданова О. Ю., Леонов С. А., Чергов В. Ф. Теория и методика обучения литературе : учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. О. Ю. Богдановой. Москва : Издательский центр «Академия», 2008. 400 с.
2. Державний стандарт початкової освіти 2020. URL: <http://tyachiv.osv.org.ua/der> (дата звернення: 13.04.2021).
3. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис... доктора пед. наук: 13.00.04. Київ, 2011. 39 с.
4. Калинина Н. В. Социальная компетентность школьников как индикатор результативности деятельности образовательного учреждения. *Психология инновационного управления социальными группами и организациями*. Москва : Кострома., 2001. С. 146–148.

5. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: посібник / за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. Київ, 2017. 192 с.
6. Кузьмич Т. О. Формування соціальної компетентності старшокласників засобами слов'янської культури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2014. 19 с.
7. Маранцман В. Г. Анализ литературного произведения в соотношении с читательским восприятием школьников : автореф. дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.02. Ленинград, 1975. 38 с.
8. Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-метод. посібник. Черкаси : ОПОПП, 2014. 76 с.
9. Позднякова О. Л. Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобами проєктної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2010. 27 с.
10. Тернопільська В. І. Підготовка вчителя до формування соціальної компетентності учнів підліткового віку у позаурочній діяльності. *Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри*: монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. С. 207–242.
11. Типові освітні програми для 1-2 класів НУШ. Типові освітні програми для 3-4 класів НУШ (Савченко О. Я., Шияна Р. Б.). URL: <https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення: 1.05.2021).
12. Фирсова Т. Г. Современный урок литературного чтения: методический конструктор: учеб.-метод. пособие для студентов. Москва : Перо, 2018. 211 с.
13. Флярковська О. В. Психолого-педагогічні умови формування соціальної компетентності підлітків. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2019. № 4 (75). С. 36–40.
14. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05; 13.00.07. Київ, 2016. 534 с.

REFERENCES

1. Bogdanova O.Yu. Leonov S. A., Chertov V.F. Teoriya i metodika obucheniya literature: uchebnik dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij [Theory and methods of teaching literature: textbook for students. higher. ped. study. Institutions] / pod red. O.YU.Bogdanovoj. Moskva: Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2008. 400 p. [in Russian].
2. Derzhavnij standart pochatkovoї osviti 2020 [State standard of primary education]. URL: <http://tyachiv.osv.org.ua> > der (data zvernennya 13.04.2021).
3. Zarubins'ka I. B. Teoretiko-metodichni osnovi formuvannya social'noї kompetentnosti studentiv vishchih navchal'nih zakladiv ekonomichnogo profilyu: avtoref. dis... doktora ped. nauk: 13.00.04 [Theoretical and methodical bases of formation of social competence of students of higher educational institutions of economic profile]. Kyiv, 2011. 39 p.
4. Kalinina N. V. Social'naya kompetentnost' shkol'nikov kak indikator rezul'tativnosti deyatel'nosti obrazovatel'nogo uchrezhdeniya [Social competence of schoolchildren as an indicator of the effectiveness of the educational institution]. Psychology of innovative management of social groups and organizations. M. Kostroma, 2001. pp. 146–148 [in Russian].
5. Kovalenko V.V. Formuvannya social'noї kompetentnosti molodshih shkolyariv zasobami informacijno-komunikacijnih tekhnologij: posibnik / za nauk. red. prof. M. P. Leshchenko [Formation of social competence of junior schoolchildren by means of information and communication technologies]. Kyiv, 2017. 192 p. [in Ukrainian].
6. Kuz'mich T. O. Formuvannya social'noї kompetentnosti starshoklasnikov zasobami slov'yans'koї kul'turi: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.07 [Formation of social competence of high school students by means of Slavic culture]. Uman, 2014. 19 p. [in Russian].
7. Marancman V. G. Analiz literaturnogo proizvedeniya v sootnoshenii s chitatel'skim vospriyatiem shkol'nikov: avtoref. dis.... doktora ped. nauk: 13.00.02. [Analysis of a literary work in relation to the reader's perception of schoolchildren]. Leningrad, 1975. 38 p. [in Russian].
8. Nikolaesku I. O. Formuvannya social'noї kompetentnosti uchniv zagal'noosvitnih navchal'nih zakladiv vidpovidno do vimog novih derzhavnih osvitnih standartiv: naukovometod. pos. [Formation of social competence of students of secondary schools in accordance with the requirements of new state educational standards]. Cherkasi: OIPOP, 2014. 76 p. [in Ukrainian].
9. Pozdnyakova O. L. Formuvannya social'noї kompetentnosti uchniv z obmezhenimi mozhlivostyami zdorov'ya zasobami proektnoї diyal'nosti: avtoref. dis... kand. ped. nauk: 13.00.03 [Formation of social competence of students with limited opportunities of health by means of project activity]. Kyiv, 2010. 27 p. [in Ukrainian].
10. Ternopil's'ka V. I. Pidgotovka vchitelya do formuvannya social'noї kompetentnosti uchniv pidlitkovogo viku u pozaurochnij diyal'nosti. Kompetentnisno zorientovana osvita: yakisni vimiri: monografiya [Teacher preparation for the formation of social competence of adolescent students in extracurricular activities. Competence-oriented education: qualitative dimensions]. Kyivskiy universytet im. B.Hrinchenka, 2015. pp. 207 – 242 [in Ukrainian].
11. Tipovi osvitni programi dlya 1-2 klasiv NUSH. Tipovi osvitni programi dlya 3-4 klasiv NUSH (Savchenko O. Ya., SHiyana R. B.) [Typical educational programs for 1-2 grades of NUS. Typical educational programs for 3-4 grades of NUS]. URL: <https://mon.gov.ua> > osvita (data zvernennya 1.05.2021).
12. Firsova T. G. Sovremennyj urok literaturnogo chteniya: metodicheskij konstruktor: ucheb.-metod. posobie dlya studentov [Modern lesson of literary reading: methodical designer]. M.: Pero, 2018. 211 p. [in Russian].
13. Flyarkovs'ka O.V. Psihologo-pedagogichni umovi formuvannya social'noї kompetentnosti pidlitkiv [Psychological and pedagogical conditions for the formation of social competence of adolescents]. Education and development of a gifted personality. 2019. № 4 (75). pp. 36-40 [in Ukrainian].
14. SHahraj V.M. Teoretiko-metodichni zasadi formuvannya social'noї kompetentnosti uchniv osnovnoї i starshoi shkoli zasobami teatral'nogo mistectva: dis... doktora ped. nauk: 13.00.05; 13.00.07 [Theoretical and methodical bases of formation of social competence of pupils of the basic and senior school by means of theatrical art]. Kyiv, 2016. 534 p. [in Ukrainian].